

Petr Hlaváček, Rusové v Praze. Ruští intelektuálové v meziválečném Československu

Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Praha 2017, 146 s.,
ISBN 978-80-7308-748-7

Historik, filozof a editor Petr Hlaváček vydal recenzovanou knihu spolu s filologem Mychajlem Fesenkem jako doprovodnou publikaci ke stejnojmenné výstavě uspořádané na podzim 2017 ve foyer Filozofické fakulty Univerzity Karlovy k příležitosti 100. výročí ruské bolševické revoluce. Publikace je již šestým výstupem dlouhodobého projektu Collegia Europaea, jehož prostřednictvím jsou zprostředkovány vytěsněné souvislosti českých intelektuálních dějin a tradice české akademické obce.

Publikaci otevírá kapitola *Exulanti, spoluobčané, oběti: osudy ruských intelektuálů*, kde je stručně nastíněna problematika ruského exodu po roce 1917. Po převzetí moci bolševiky a během občanské války řešili mnozí ruští intelektuálové své životní dilema – zůstat v Rusku nebo hledat exil v Evropě, Asii či Americe. Když byla roku 1920 protibolševická vojska poražena, nastal úprk tisíců ruských akademiků, literátů a umělců, kteří našli útočiště nejen v Paříži či Berlíně, ale také v Praze. Již v roce 1918 vznikl v Československu tzv. Česko-ruský komitét, o rok později registrovaný jako Česko-ruská jednota, jehož aktivisté organizovali podpůrné akce pro uprchlíky z někdejšího Ruského impéria. Další vlna uprchlíků následovala po evakuaci Dobrovolnické armády z Krymu do Konstantinopole v roce 1920. Řada mladých vojáků tehdy obdržela stipendia československé vlády pro studium na Univerzitě Karlově. Roku 1921 byla pod záštitou T. G. Masaryka založena tzv. Ruská pomocná akce koordinovaná Ministerstvem zahraničních věcí, která se zaměřovala na ruskou, ukrajinskou, běloruskou a kavkazskou exilovou komunitu, pro niž se Praha stala jedním z nejvýznamnějších evropských center. Rusové zde tvořili největší část exulantů se silným zastoupením akademiků z ruských univerzit. V Československu začala brzy vznikat ruská školská zařízení a v říjnu 1921 byl založen Komitét pro umožnění studia ruských studentů v ČSR. Téhož roku byl ustaven Sbor ruských profesorů v Praze, sdružující někdejší pedagogy ruských univerzit a také Svaz ruských akademických organizací a začaly přednášky pro ruské studenty na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Pod patronací Univerzity Karlovy byla v roce 1922 založena Ruská právnická fakulta, dále v roce 1923 Ruský pedagogický ústav J. A. Komenského a Ruská lidová univerzita. Ta však nebyla akademickým učilištěm, ale školou určenou ke vzdělávání všech vrstev ruské exilové komunity. Ve skutečně vědecko-pedagogické pracoviště byla tato instituce transformována v roce 1933 pod názvem Ruská svobodná univerzita. Při ministerstvu zahraničních věcí byl r. 1923 založen Ruský zahraniční historický archiv, významnou institucí bylo též Ruské kulturně-historické muzeum zřízené r. 1935.

Již v roce 1924 bylo v Československu zhruba 25 tisíc exulantů z někdejšího Ruského impéria, zejména Rusů, jejichž podpora státními úřady vyvolávala odsudky československých komunistů. Po uznání Sovětského svazu Československem v roce 1934 a navázání diplomatických styků se stala situace ruských exulantů obtížnější, státní subvence poklesly. Jedna část Rusů zůstala bez státní příslušnosti a žila zde s tzv. nansenovským pasem,¹ jiná část, zejména akademici, postupně získávali československé občanství. Po ustavení

¹ Doklad totožnosti vydávaný uprchlíkům na základě ustanovení meziválečných smluv.

Protektorátu Čechy a Morava v roce 1939 okupační úřady tolerovaly ruské exilové aktivity. Nad ruskými vědecko-pedagogickými institucemi vykonávala dozor pražská Německá Karlova univerzita. Po vypuknutí německo-sovětské války kolísal německý přístup mezi instrumentalizací a perzekucí. Někteří Rusové se stali oběťmi německých represálií, jiní se naopak stali konfidenty gestapa. Konec druhé světové války v květnu 1945 znamenal pro ruské exulanty novou katastrofu, ruské exilové instituce zanikly, řada Rusů se snažila před Rudou armádou uprchnout do západní Evropy. Československé politické a intelektuální elity z vděčnosti k Sovětskému svazu přivřely oči a tvářily se, že nevidí vraždy a deportace občanů ruského původu (zavražděn byl např. Alfred Bem).

Hlavní část publikace tvoří životopisné medailony osobností, které se v Československu natrvalo usadily či zde působily kratší či delší čas.² Jak v předmluvě uvádí autor, z hlediska omezenosti kapacity výstavy není výčet těchto osobností úplný. Publikaci uzavírá epilog, výběrová bibliografie a cizojazyčné resumé.

Autor Petr Hlaváček v této publikaci nastínil životní dráhy akademiků, literátů či umělců, pro něž se Československo stalo útočištěm. Některé osobnosti se s českým prostředím ztotožnily a podařilo se jim zůstat. Někteří uprchli nebo byli odvedeni do SSSR, kde byli perzekvováni. I když má publikace omezený rozsah a nedostalo se na všechny osobnosti, jedná se o cenný příspěvek k intelektuálním dějinám meziválečného Československa.

Michal Továrek

doi: 10.14712/23365730.2022.9

² **Nikodim Kondakov** (1844–1925), historik umění, archeolog a byzantolog; **Vasilij Němirovič-Dančenko** (1845–1936), cestovatel, spisovatel a žurnalista; **Natalija Jašvil** (1861–1939), mecenáška, výtvarnice a kulturní organizátorka; **Pavel Novgorodcev** (1866–1924), právník, filozof a slavista; **Alexandr Kizeveter** (1866–1933), historik, publicista a politik; **Vladimír Francev** (1867–1942), literární vědec a slavista; **Jevgenij Ljackij** (1868–1942), historik, spisovatel a pedagog; **Pjotr Struve** (1870–1944), filozof, ekonom a politik; **Ivan Lapšin** (1870–1952), filozof, psycholog a muzikolog; **Nikolaj Losskij** (1870–1965), filozof, teolog a logik; **Sergej Bulgakov** (1871–1944), ekonom, teolog a filozof; **Viktor Černov** (1873–1952), filozof, politik a žurnalista; **Michail Novikov** (1876–1965), zoolog, biolog a filozof; **Arkadij Averčenko** (1880–1925), literát, satirik a redaktor; **Antonij Florovskij** (1884–1968), historik, slavista a pedagog; **Alfred Bem** (1886–1945), literární historik, kritik a teoretik; **Nikolaj Okuněv** (1885–1949), historik umění a byzantolog; **Valentín Bulgakov** (1886–1966), spisovatel, žurnalista a muzejník; **Michail Zimmermann** (1887–1935), právní filozof, teoretik a pedagog; **Georgij Vernadskij** (1887–1973), historik, politolog a myslitel; **Grigorij Musatov** (1889–1941), malíř, ilustrátor a pedagog; **Pitrim Sorokin** (1889–1968), sociolog a teoretik kultury; **Marina Cvetajeva** (1892–1941), spisovatelka a básnířka; **Georgij Florovskij** (1893–1979), teolog, filozof a historik; **Mark Slonim** (1894–1976), literární kritik, překladatel a politik; **Pavel Gorgulov** (1895–1932), lékař, spisovatel a politický aktivista; **Pjotr Savickij** (1895–1968), ekonom, geograf a publicista; **Vsevolod Kolomackij** (1896–1980), pravoslavný kněz, architekt a výtvarník; **Roman Jakobson** (1896–1982), lingvista, literární vědec a teoretik; **Konstantin Čcheidze** (1897–1974), spisovatel, pedagog a publicista; **Valerij Vilinskij** (1901–1955), žurnalista, úředník a tajný agent.